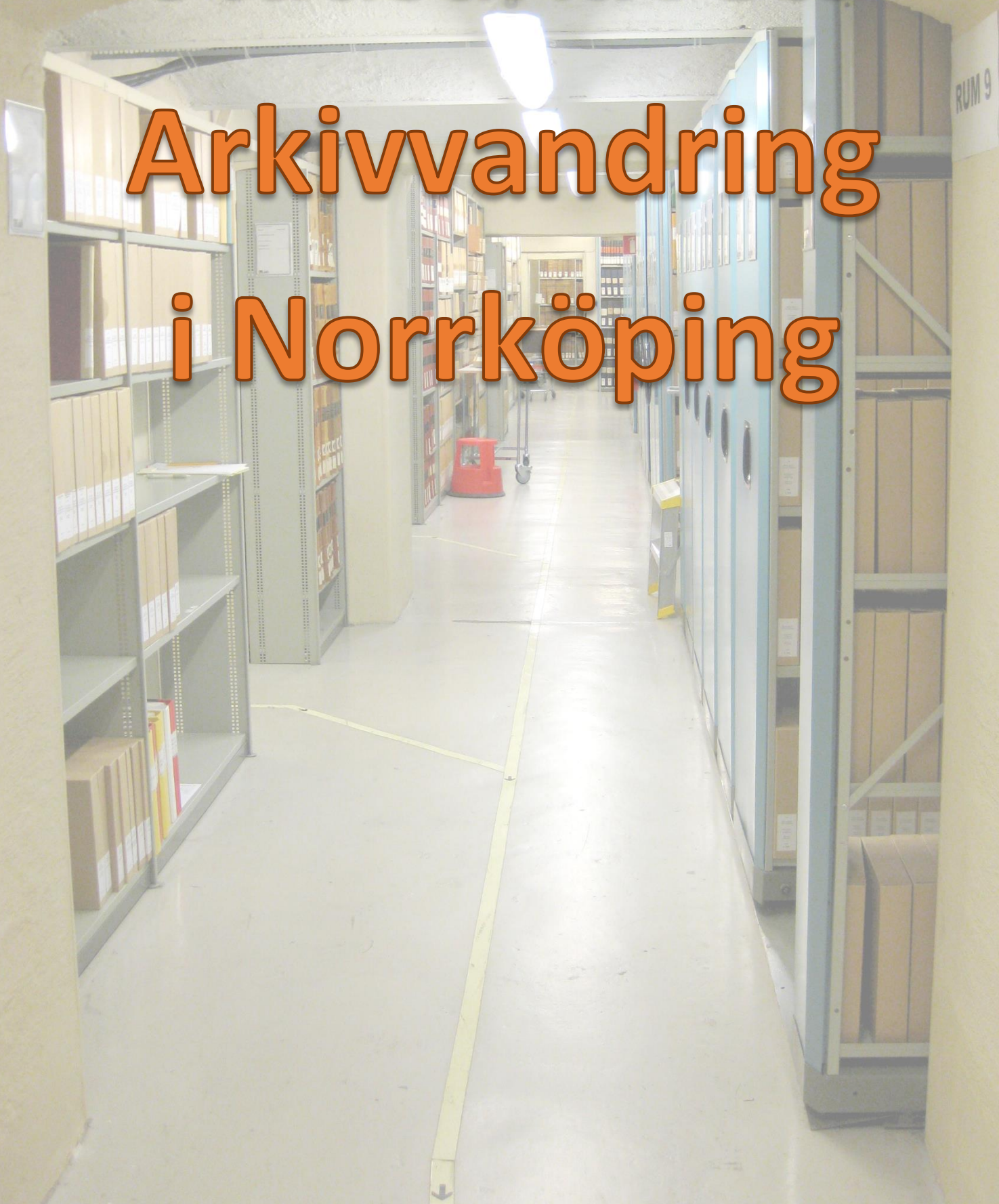

Stadsarkivets

Arkivvandring

i Norrköping

Platser

1. Stadsarkivet i Rådhuset
2. Drottninggatan 16 – Allmän Folkskola
3. Arbetsinrättningen i kvarteret Ruddammen
4. Östra Läroverket för flickor – Demokratin 100 år
5. Kurhuset – kvarteret Vett och vapen
6. Folkparken
7. Norra kyrkogården – Privilegiebrevet 1384
8. Katscha – Handlingar som är nya nu blir gamla i framtiden
9. Cirkusen i kvarteret Fenix

Introduktion

Norrköpings historia är som en väv som sträcker sig mellan dåtid och framtid, där trådarna utgörs av händelser, företeelser och människors livsöden.

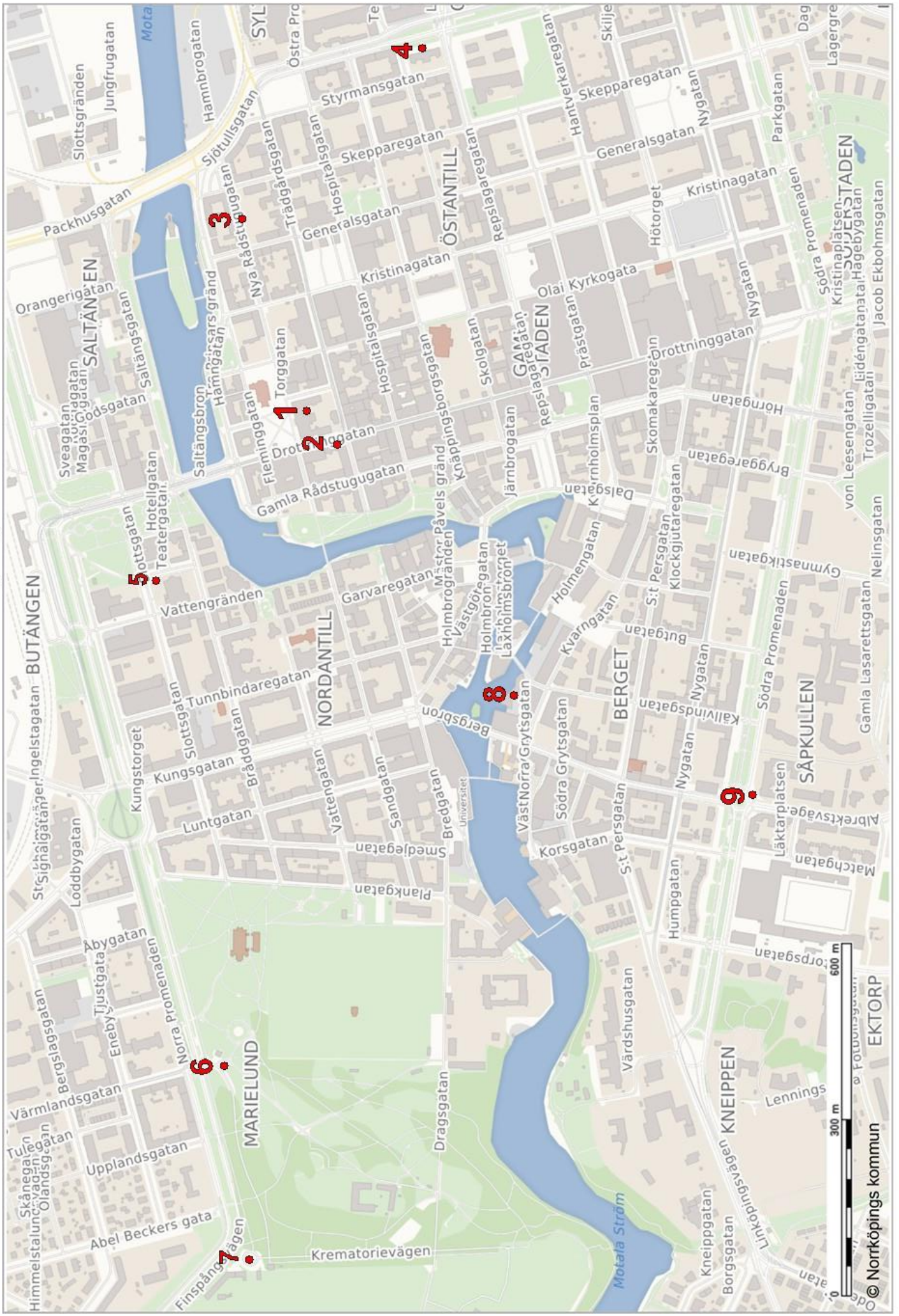
På stadsarkivet kan alla få tillgång till historien och själva upptäcka trådarna i väven som bildats av invånarna som levt och verkat i Norrköping.

På den här vandringen tar vi dig med till några platser där vi gör nedslag i stadens historia och visar exempel på vad som finns i våra arkiv. Antingen kan du gå den som en hel promenad eller använda platserna som enskilda mål på den dagliga promenaden.

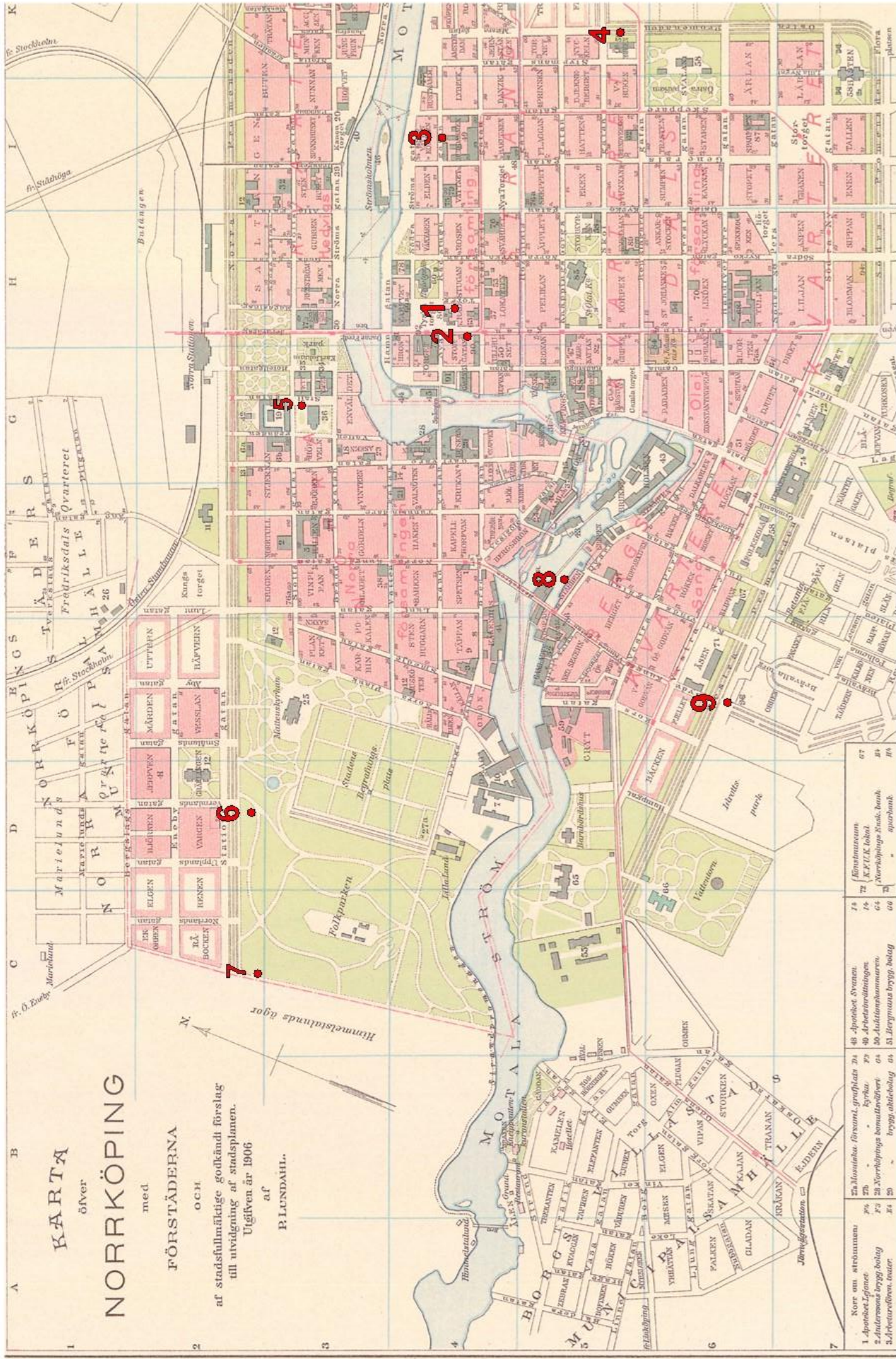

Karta över Norrköping 2021

Karta över Norrköping 1906

KARTA över NORRKÖPING

med
FÖRSTÄDENA
OCH
af stadfullmäktige godkändt förslag
till utvidgning af stadsplanen.
Utgifven år 1906
af
P. LUNDAHL.

1	Norr om strömmen	21	Mässinska församl. grafplats	26	Apoteket Svanen
2	Apoteket Ljansen	27	Kyrkan	28	Arbetsrådsbyggnaden
3	Anderssons brygg. bolag	29	Norrköpings bornalltidsfort	29	Auktionshusnummern
4	Anderssons brygg. bolag	30	Norrköpings brygg. bolag	31	Apoteket Svanen
5	Anderssons brygg. bolag	32	Norrköpings brygg. bolag	33	Apoteket Svanen
6	Anderssons brygg. bolag	34	Norrköpings brygg. bolag	35	Apoteket Svanen
7	Anderssons brygg. bolag	36	Norrköpings brygg. bolag	37	Apoteket Svanen
8	Anderssons brygg. bolag	38	Norrköpings brygg. bolag	39	Apoteket Svanen
9	Anderssons brygg. bolag	40	Norrköpings brygg. bolag	41	Apoteket Svanen

1. Stadsarkivet i Rådhuset

Stadsarkivets arkivvandring har sin start här vid Rådhuset där vi på stadsarkivet har våra lokaler. Här har vi funnits sedan 1968 då vi tog över polisens lokaler när de blev en statlig myndighet och flyttade till det nya polishuset vid Norr Tull.

Före stadsarkivets tillkomst rådde ett tämligen kaotiskt tillstånd bland de kommunala handlingarna. Det saknades en större gemensam arkivdepå. Arkivlokalerna låg utspridda och kunde vara fullständigt otjänliga med fukt, ojämn temperatur och luftföroreningar.

När rådhuset byggdes 1910 fick rådhusrätten som höll till här två arkivlokaler, en på andra våningen och en på vindsvåningen. På vinden inrättades också ett tjänsterum för arkivarie och ett lärum. Andra enheter i rådhuset som drätselkammare och poliskammare hade sina egna arkivlokaler.

I slutet på 1940-talet inleddes diskussionen om ett centralt stadsarkiv för stadens arkivhandlingar. Sedan dröjde det ända till 1966 innan ärendet lades fram i stadsfullmäktige och en stadga för Norrköpings kommunala arkiv kunde antas.

I januari 1968 började ombyggnadsarbetena och under hösten blev arkivlokalerna och tjänsterummen färdiga.

Du vet väl om att samtliga kommunala arkiv enligt offentlighetsprincipen är tillgängliga för allmänheten! För vissa uppgifter kan det finnas inskränkningar enligt offentlighets- och sekretesslagen.

För att se vad som finns hos oss och för att hitta kontaktuppgifter kan du gå in på Stadsarkivets hemsida som finns på www.norrkoping.se

Det finns mycket att säga om stadsarkivet men vi stoppar där och så hör du av dig med dina frågor!

2. Drottninggatan 16 – Allmän Folkskola

Allmän folkskola infördes i Sverige 1842, men i Norrköping dröjde det några år innan det blev verklighet. I det första protokollet från stadens skolråd 1843 som finns på stadsarkivet beslutade man att det inte behövdes allmän folkskola i staden utan att det var tillräckligt med de privata alternativ som fanns.

Tre år senare, år 1845, togs diskussionen upp igen och skolrådet kom fram till att det trots allt fanns ett behov av en folkskola och fattade beslut om att hyra två lägenheter som skulle inredas för undervisning.

Här på Drottninggatan 16, där det nu finns två restauranger, fanns tidigare ett tvåvåningshus. I det huset öppnades stadens två första allmänna folkskolor 1846, en för pojkar med 55 platser och en för flickor med 40 platser. I protokollet från skolrådet kan man se att det blev fler platser för pojkar, trots att det var fler flickor som hade anmälts till undervisningen. Med tiden utökades antalet platser och det byggdes flera skolhus i staden och fler barn, både pojkar och flickor, fick möjlighet till utbildning.

I examenscatalogerna som också finns bevarade på stadsarkivet kan man se vilka barn som blev inskrivna, deras betyg och även särskilda anmärkningar om t.ex. uppförande, om de var ovårdade och om de bestraffats med aga.

På stadsarkivet finns handlingar främst från Norrköpings kommunala skolor men även en del äldre privata skolor. Du kan t. ex. hitta foton och annan information om gamla och nya skolbyggnader och beställa kopior på betyg. I och med den nya skollagen som kom 2011 förvarar vi även avgångsbetyg från friskolorna i kommunen.

Huset som stod här då är rivet sedan länge. 1888 byggdes det hus du ser framför dig nu.

Bilden är ett fotografi ur byggnadsnämndens arkiv och visar huset vid hörnet Drottninggatan/Trädgårdsgatan där den första folkskolan inrättades.

3. Arbetsinrättningen i kvarteret Ruddammen

Du står nu i kvarteret Ruddammen där Norrköpings så kallade arbetsinrättning fanns under 1800-talet.

Under 1770-talet blev många fabriksarbetare arbetslösa då fabriker lades ner på grund av de dåliga tider som rådde. Antalet understödstagare i staden var ca 300 personer på ca 7000 innevånare. Detta ledde till en ny debatt om hur fattigvården skulle lösas.

1784 inrättades ett arbetshus för de många fattiga som drog omkring på gatorna men som egentligen kunde arbeta. De intagnas arbete var direkt kopplat till textilindustrin och var en billig arbetskraft.

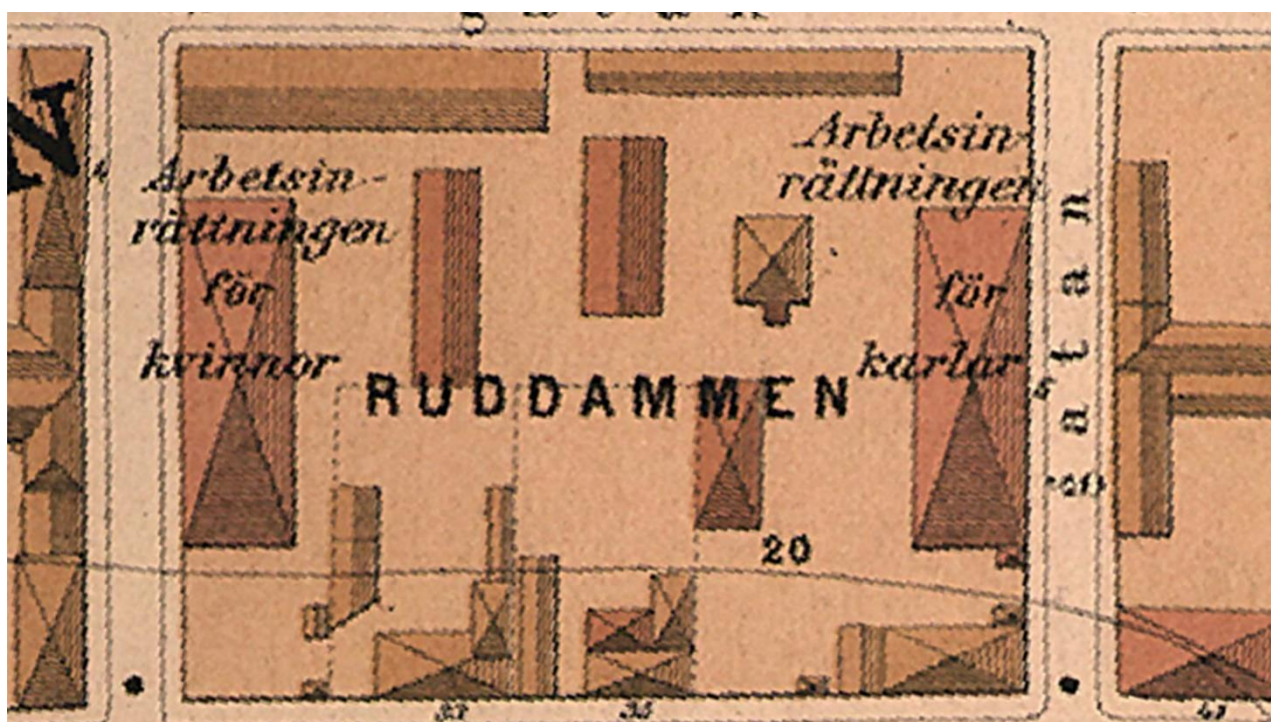
Från år 1842 fanns två fattigarbetshus i Norrköping, ett för kvinnor och ett för män. Kvinnornas utgjordes av det gamla arbetshuset i kv. Danzig och männens låg här i kvarteret Ruddammen.

1856 brann männens arbetshus ner och ett nytt byggdes i östra delen av kvarteret, ritat av stadsarkitekten Carl Theodor Malm. Mitt emot, i den västra delen, byggdes även ett nytt arbetshus för kvinnor som stod färdigt 1866. Dessa två hus finns kvar än i dag.

I en arbetsbok från kvinnornas arbetshus på 1870-talet som finns bevarad på stadsarkivet kan man se att kvinnor i staden köpte tjänster från arbetshuset. En del lämnade t. ex. in ull för att få det spunnet eller garn för att få stickat sockor.

Så småningom blev anläggningen i kvarteret Ruddammen otillräcklig och en fattigvårdsanstalt byggdes i Sandbyhov som togs i bruk 1910.

På stadsarkivet kan du hitta mer information om fattigvården i staden och människors livsöden i bland annat fattigvårdsstyrelsens, fattigdirektionens och socialnämndens arkiv.

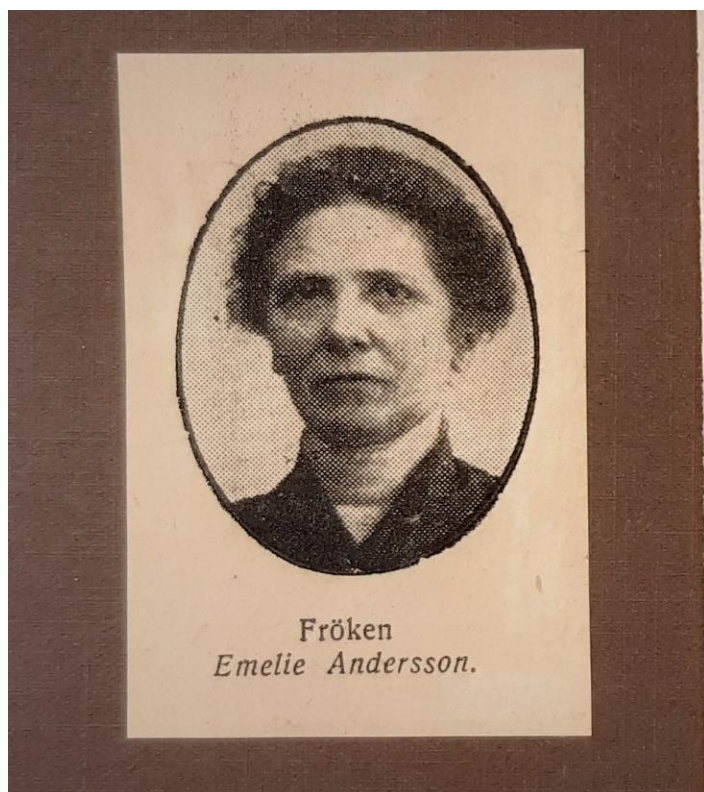
4. Demokratin 100 år

Den här stora vackra byggnaden som du står framför nu var tidigare Norrköpings Östra läroverk för flickor. Kanske vet du att det fanns ännu en privat flickskola, på Norra promenaden? Norra läroverket för flickor, som tidigare hetat Pihlska skolan.

På de här skolorna har många av Norrköpings unga kvinnor passerat. På skolan här på öster gick bland annat Emelie Andersson, som föddes 1862. Har du hört talas om henne? Hon utbildade sig till litograf och drev ett eget företag. Hon var dessutom en av de åtta kvinnor som valdes in i Norrköpings stadsfullmäktige när kvinnorna fick rösträtt för 100 år sedan.

På Norra flickläroverket fanns en annan betydelsefull kvinna, Aurore Pihl, som tillsammans med lärarinnekollegan Gerda von Friesen grundade skolan 1880. Aurore var dessutom med och drev frågan om kvinnlig rösträtt i Norrköpings kvinnliga rösträttsförening som bildades 1903.

Det finns mycket mer att berätta om demokratin framväxt och om Norrköpings kvinnliga förebilder. På stadsarkivet har vi sammanställt en skrift om de åtta första kvinnorna i stadsfullmäktige och har även spelat in ett föredrag som finns på stadsarkivets hemsida där vi berättar mer om Aurore Pihl och rösträttskampen i Norrköping.

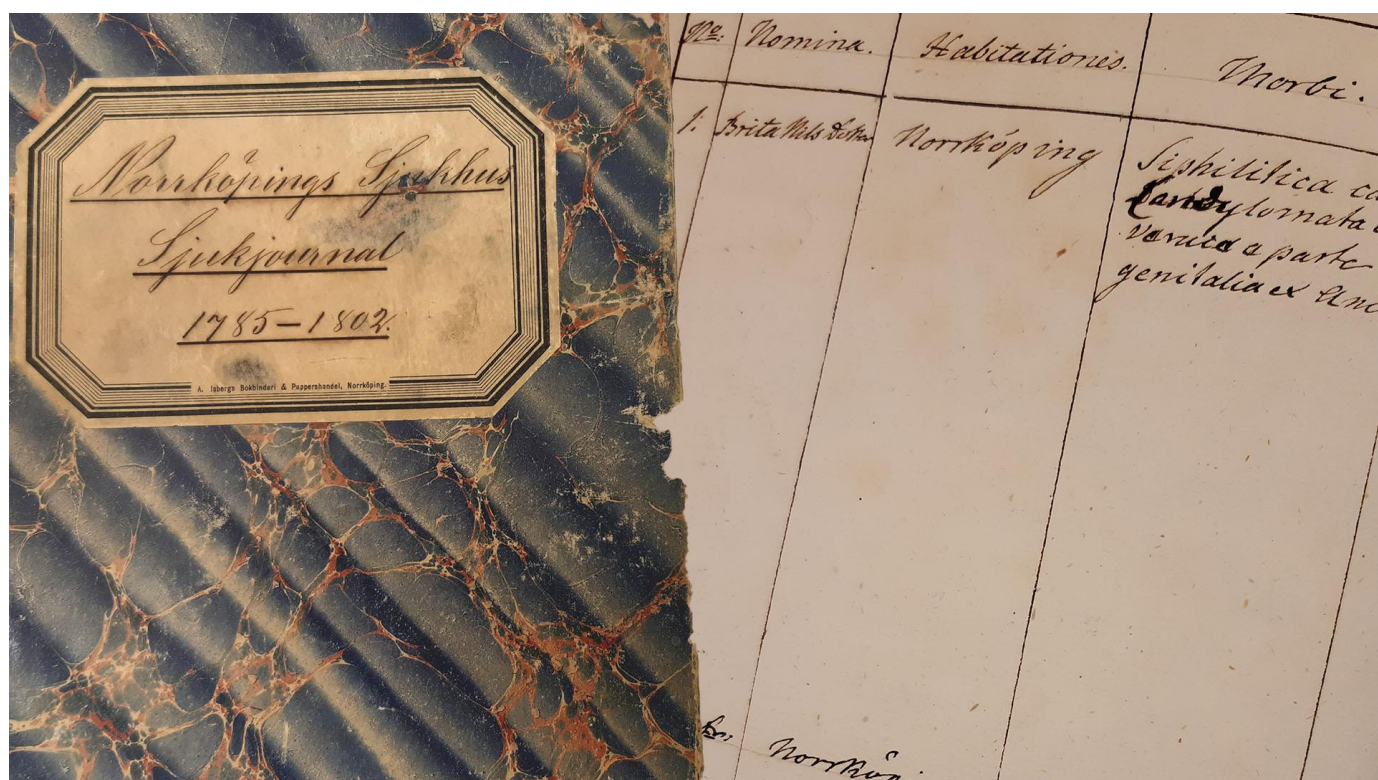
5. Kurhuset

1785 fick Norrköping sitt första lasarett, eller Kurhus som det hette då. Det låg i ett hus i kvarteret Vett och Vapen där du står nu. Det inrättades på grund av att den veneriska smittan bredde ut sig bland den fattiga befolkningen, och äventyrade hälsan för stadens invånare. Detta första lasarett hade 6 vårdplatser.

Stadsarkivet förvarar handlingar från Norrköpings lasarett och har bland annat sjukjournalerna fram till 1926. I den första journalen från 1785 då kurhuset inrättades kan man se att den första patienten hette Brita Nilsdotter. Hon skrevs in den 12 november 1785 och vårdades för syfilis. Enligt anteckningarna i journalen hade Brita tidigare fått behandling med kvicksilver, men kuren hade inte fungerat. Man kan även läsa att hon hade fått missfall på grund av att hon hade sovit på gator och i trappor i flera veckor. Den 11 mars 1786 förklarades hon frisk och skrevs ut. Hon hade då vårdats i 119 dagar.

Journalanteckningarna ger en målande beskrivning av de fruktade veneriska sjukdomarna som syfilis, kondylom, herpes och "venerisk skabb". Patienterna behandlades ofta med kvicksilverkurer, både utvärtes och invärtes och det var inte ovanligt att patienterna återkom både en och två gånger för samma smitta som tidigare, eller med en ny.

Kurhuset låg på denna plats fram till 1797. Sedan har det flyttats runt i staden allteftersom behoven av fler platser ökade och den medicinska utvecklingen tog fart. Mer information om stadens olika sjukinrättningar kan du få på stadsarkivet.

6. Folkparken

Nu står du vid en av ingångarna till Norrköpings största park, Folkparken. Har du någon gång funderat över hur Norrköpings parker har blivit till? Just Folkparken anlades mellan åren 1893-1895. Det var tack vare att konsul John Philipsson år 1893 lämnade in en motion till stadsfullmäktige om att staden skulle upplåta detta område till park för allmänheten.

I handlingen till protokollet, som finns på stadsarkivet, kan man läsa Philipssons motion. Han berömmar där Norrköping för sina allmänna planteringar och promenadanläggningar och skriver att de uppskattas och nyttjas av allmänheten. Men han tycker att det borde finnas en rymligare plats för allmänheten att tillbringa sina lediga söndagar och lekplatser för barn och ungdomar.

Philipsson lämnade in ett ritningsförslag från trädgårdsmästare Gustav Lind. Philipsson betalade även för arbetet med att iordningsställa parken som är utformad i engelsk landskapsstil med slingrande gångar, kullar, ängar och skogspartier.

Det speciella med Folkparken var att här fick gräsmattorna beträdas. Det skulle vara en park för folket där man skulle få slå sig ner i gröngräset efter veckans slit i fabrikena. Enligt ordningsreglerna, som gällde ända fram till 1960-talet, skulle växter och fåglar aktas. Nedskräpning, högljuddhet, kortspel, buller och försäljning av öl var förbjudet. Inte heller fick politiska eller religiösa offentliga tal och demonstrationer äga rum.

Fotografiet på dammen i Folkparken med Matteuskyrkan i bakgrunden är hämtat ur stadsarkivets fotosamling. I stadsarkivet förvaras flera tusen bilder och fotografier från olika fotosamlingar varav ungefär 35 000 är digitaliserade.

Parti af Folkparken

Carl Nilsson, Norrköping.

7. Privilegiebrevet 1384

På den här platsen tänker vi berätta om kung Albrekts brev från 1384, som vi brukar kalla "privilegiebrevet", den äldsta handling som förvaras i Norrköpings stadsarkiv.

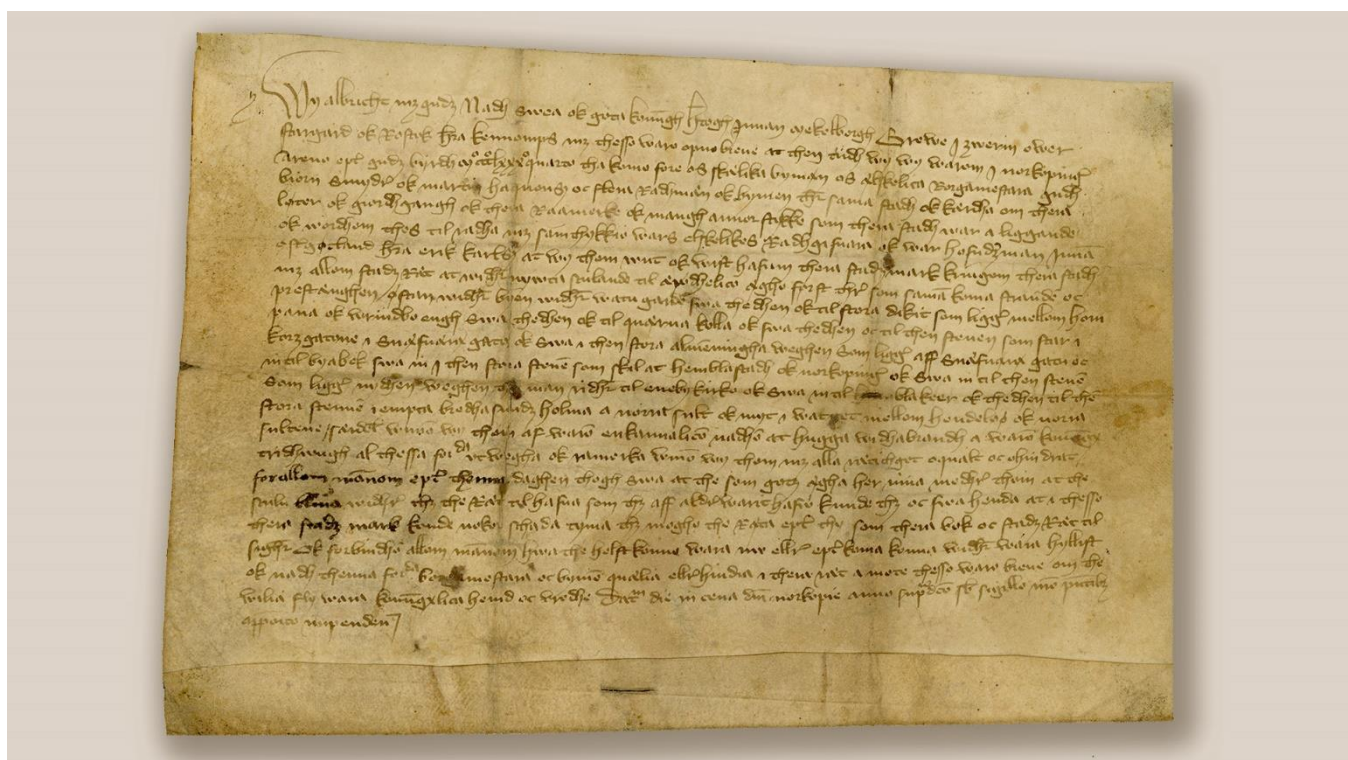
Vem är kungen då som står bakom detta brev och vad handlar det om? Jo, vid den här tiden var Albrekt av Mecklenburg kung över Sverige och på våren 1384 var han på väg till Vadstena och besökte då Norrköping. Han blev uppsökt av representanter för staden som bad om hjälp i en tvistefråga som pågick mellan stadsborna och invånarna i Bråbo- och Lösings härad, som gränsade till staden, och som ägde allmänningar i stadens norra utkanter. Nu hade det uppstått tvist om var gränserna gick och vem som fick göra vad inom allmänningarna.

I brevet som kung Albrekt utfärdade bestämdes nu i första hand gränserna för Norrköpings stad, men även vilka rättigheter stadsborna hade inom allmänningarna.

Brevet ifrågasattes senare av båda parter. Häradborna klagade över att stadsborna tog sig friheter och odlade upp mark utanför staden. Under 1400-talet fick brevet förtydligas vid ett flertal tillfällen och det klargjordes då att stadsborna endast hade rätt att hugga ved och låta sina kreatur beta på allmänningarna. Detta gällde ända fram till 1538 då Gustav Vasa gav stadsborna full dispositionsrätt. De tidigare otillåtna uppodlingarna och även bebyggelse blev nu tillåtna och staden kunde börja växa.

Men varför står vi då här? Jo, en av gränsmarkörerna ska enligt historikern Björn Helmfrid ha varit här. I brevet beskrivs platsen som: *intill den stenen, som ligger nedom vägen, där man rider till Eneby kyrka.* Den stenen ska alltså ha legat ungefär på den plats där du står nu, vid ingången till Norra kyrkogården.

Välkommen till stadsarkivet där du kan få se en naturtrogen kopia av brevet (som är betydligt mindre än vad man tror) och läsa mer om dess historia.

8. Handlingar som är nya nu blir gamla i framtiden – Katscha

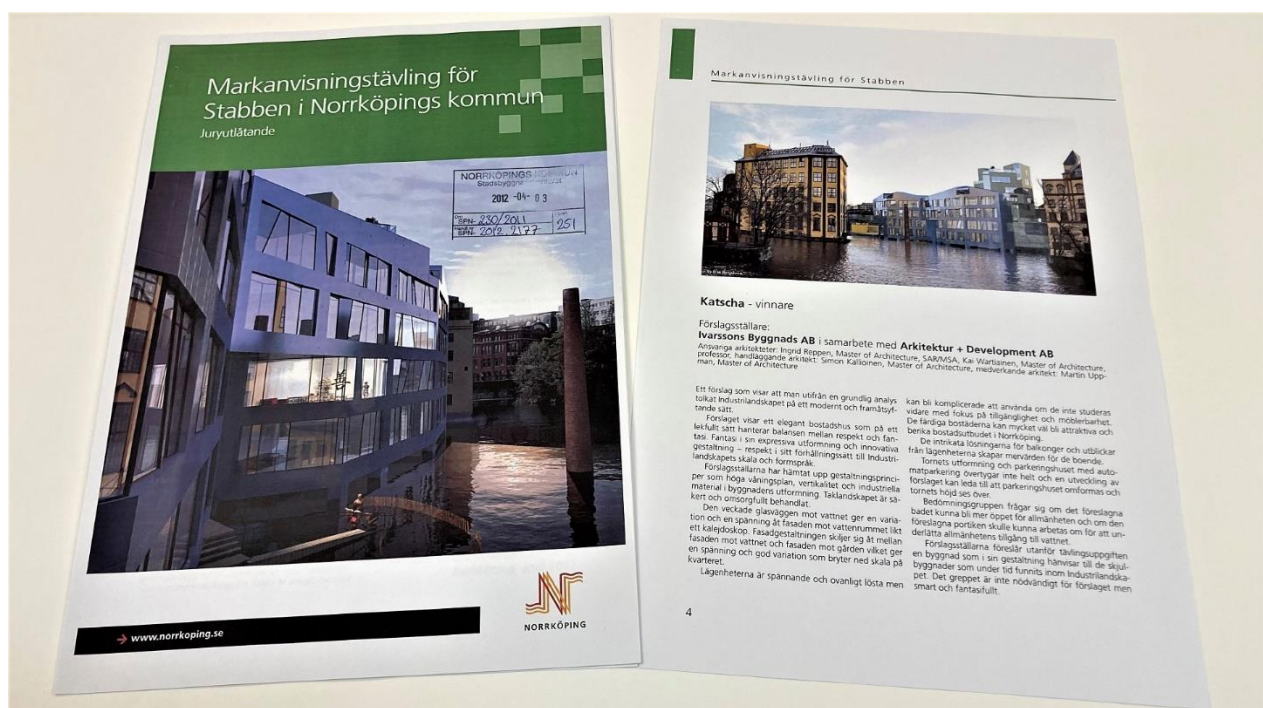
Nu står du framför det arkitektritade Katscha-huset som är byggt 2015, ett inte så särskilt gammalt hus, eller hur? Tänker du då att det inte kan finnas några handlingar i stadsarkivet om detta relativt nya hus? I så fall får du tänka om, för det gör det faktiskt!

Kanske är det så att de flesta tänker på "gamla papper" när de tänker på ett arkiv, men det är ju faktiskt så att alla papper som finns hos oss någon gång har varit nya. Stadsarkivet fylls ständigt på av alla nya beslut som fattas och handlingar t. ex. i olika bygg- och exploateringsärenden som är avslutade men som ändå ska bevaras för framtiden. Det är ju det vi på stadsarkivet är bra på – att bevara handlingar för framtiden, både de som skapas på papper och de som skapas digitalt. Det är hos oss Norrköpings ständigt växande väv av minnen finns!

Det ni ser på bilden är ett par sidor ur juryutlåtandet i den markanvisningstävling som utlystes av Norrköpings kommun 2011 när denna tomt skulle bebyggas. Ivarssons Byggnads AB i samarbete med Arkitektur + Development AB vann tävlingen med sitt bidrag Katscha. I juryns motivering står det bland annat följande:

"Ett förslag som visar att man utifrån en grundlig analys tolkat industrilandskapet på ett modernt och framåtsyftande sätt. Förslaget visar ett elegant bostadshus som på ett lekfullt sätt hanterar balansen mellan respekt och fantasi."

Just nu kanske de flesta har en liten aning om husets ursprung, men om 100 år kanske minnet inte är lika klart, och det är då många kommer att vara glada över att det faktiskt går att hitta dessa handlingar på stadsarkivet.

9. Cirkusen i kvarteret Fenix

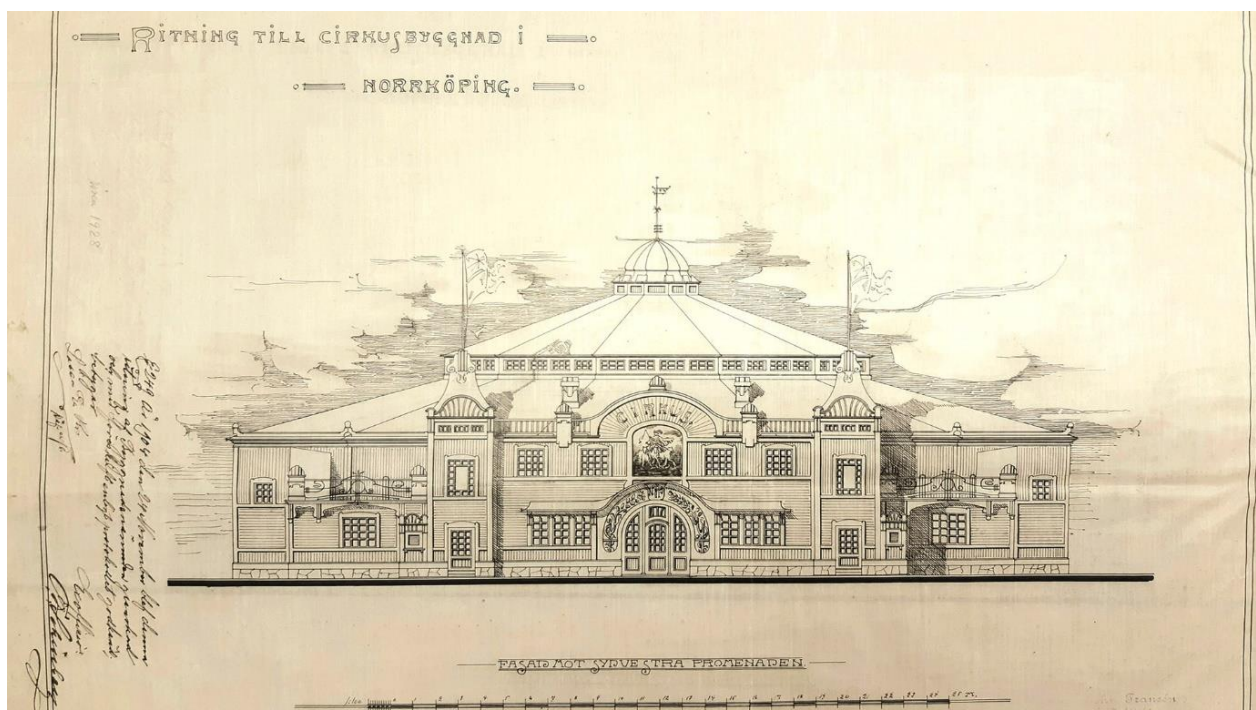
Nu står du vid kvarteret Fenix och tittar på brandstationen i Norrköping. Men det har inte alltid varit en brandstation här även om den har funnits ganska länge, den byggdes 1938. Innan brandstationen byggdes så fanns på denna plats en cirkusbyggnad från 1904. Cirkusintresset i Sverige stod i början utav 1900-talet på sin höjdpunkt. Cirkus var en ljusglimt i en ofta grå vardag och samlade åskådare i alla åldrar och från samhällets olika skikt. Biograferna hade ännu inte hunnit bli någon konkurrent till cirkusen.

Hittills hade det funnits flera provisoriska cirkusbyggnader som uppförts för turnerande cirkussällskap under en begränsad tid. I juli 1904 ansöker Charles E. Ljungqvist om att få uppföra en cirkusbyggnad på den tomt han hyr av staden. Byggnadsnämnden avslår hans ansökan med hänvisning till stadens byggnadsstadga. I Byggnadsnämndens protokoll från 1904 som finns arkiverade på stadsarkivet kan man följa händelseförloppet som till sist ledde till att cirkusbyggnaden fick uppföras som en tillfällig byggnad på ett år. Den blev dock kvar betydligt längre än så.

Den nya cirkusen rymde 1900 åskådare och hade en takhöjd på 13 meter och den invigdes den 6 december år 1904 med en festföreställning av Cirkus Orlando där bland annat cirkusdirektör Orlando utförde ryttarkonster och clownen Tjocke Pelle roade publiken.

Under sin 25-åriga historia hyrdes cirkusen ut till många av de cirkussällskap som besökte Norrköping, bland andra Jack London, Frankoni, du Nord, Adolfi och Ernesto. Det var dock inte bara cirkusföreställningar som gavs i cirkusbyggnaden. Där spelades även teater och visades film. Då den rymde många åskådare användes den även till föredrag och olika möten, till exempel politiska möten.

År 1929 revs cirkusbyggnaden. Den var då i dåligt skick och i behov av renovering. Dessutom ansågs den vara brandfarlig. Bilden visar ritningen för cirkusbyggnaden som lämnades in tillsammans med bygglovsansökan 1904.

Bildförteckning:

Introduktion: Norrköping i fågelperspektiv åt nordöst år 1906 tecknat i färg av Anton Marcko vid Lithografiska Aktiebolaget. (Bilden beskuren)

1. Stadsarkivets huvuddepå i Rådhuset. Stadsarkivarie Pernilla Matsson och arkivarie Nora Fristedt. Fotograf: Anna-Therése Dijak.
2. Kvarteret Storgatan Drottninggatan 16 (tomt nr 4) ur Norrköpings stad, Byggnadsnämndens arkiv, fotografier K1:5.
Fotograf: Frida Moberg
3. Arbetsinrättningen för män och kvinnor i kvarteret Ruddammen. Utdrag från 1879 års karta över Norrköping.
4. Porträttfotografier på Emelie Andersson och Aurore Pihl. Ur Konsul Gustaf Eklunds porträttarkiv, K1:6 och K1:159 .
5. Norrköpings sjukhus sjukjournal från år 1785 för sjukhusets första patient Brita Nilsson ur Norrköpings stad, Norrköpings Lasarettens arkiv, D1a:1.
6. Vykort med dammen i Folkparken och Matteuskyrkan i bakgrunden. Fotograf: Carl Nilsson. Ur Stadsarkivets Fotosamling, K1a:14.
7. Kung Albrekts brev 1384 (Privilegiebrevet). Ur Vadstena Landsarkivs deposition, A1:1.
8. Juryutlåtande vinnande förslaget i markanvisningstävling för kvarteret Stabben. Ur Stadsplaneringsnämndens arkiv, F1g - 230/2011 251.
9. Bygglovsritningen för cirkusbyggnaden som lämnades in tillsammans med bygglovsansökan 1904. Ur Norrköpings stad, Byggnadsnämndens arkiv, F1aa:11.

Informationen är insamlad och sammanställd av Norrköpings stadsarkiv 2021 och uppdaterad år 2024.

STADSARKIVET

→ www.norrkoping.se

NORRKÖPING